

Lietuvių literatūros kanono horizontai ir peripetijos

Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė): kolektyvinė monografija. Sud. Viktorija Šeina. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, 635 p.

Regimantas Tamošaitis

Lietuvių literatūros katedra
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas: regimantas.tamosaitis@flf.vu.lt
<https://orcid.org/0009-0004-2311-311X>

Kolektyvinės monografijos *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės* pasirodymas 2022 m. yra svarbus kokybinis žingsnis lietuvių literatūros moksle, reiškiantis mūsų kultūrinės savimonės brendimą, kai bandoma susisteminti, įvertinti, apžvelgti ryškiausių autorių ir svarbiausių kūrinių sąrašą. Meninių tekstų ir kritinių studijų kaupimo etapą papildė jų intelektualinė refleksija. Tai tam tikras kūrybinės sąmonės savižinos, savivokos etapas.

Monografijoje kanono kaip galutinio iškiliausių knygų sąrašo nerasime. Čia tiriamas lietuvių literatūros kanonizavimo procesas, kuris istoriškai kinta ir priklauso nuo daugelio veiksnių, o meninės kūrinių vertės kriterijus tarp jų nėra pats svarbiausias. Mūsų literatūrinis kanonas nuo pat XIX a. buvo formuojamas remiantis ne estetinės vertės principais, bet edukaciniais, didaktiniais, politiniais ar ideologiniais kriterijais. Svarbiausias literatūros kūrinių sąrašas, ypač toks, koks būdavo teikiamas mokykloms, turėjo stiprinti vienokias ar kitokias ideologines pažiūras, atstovauti vienokioms ar kitokioms politinėms jėgoms, tikslingai formuoti jaunosios kartos idėjinį sąmoningumą. Kadangi politinis ir idėjinis gyvenimas istoriškai kinta, literatūros kūrinių kanonas niekuomet neatsiranda kaip patogus, visuomeniniam vartojimui paruoštas ir užbaigtas knygų ir autorių sąrašas. Todėl, manyčiau, monografijos pavadinime užkoduota esminė veikalo idėja – knyga skirta ne konkrečiam kanonui apibrėžti, bet apmąstyti dinamišką jo formavimosi procesą – jo *dirbtuves* (pasitelkta Vytauto Kavolio sąvoka), taigi jo gamybą, jo tapsmą, kuris yra reliatyvus ir nesibaigiantis. Tai irgi kultūrinės savižinos žingsnis, nesvarbu, kad nepateikiantis galutinio rezultato.

Kanonas yra vertinimo instrumentas: iš semitų kalbų ir graikų vartosenos kilęs *kanono* (nendrinės lazdelės) terminas, panašiai kaip ir prancūziškas *metras*, reiškia idealų matą, tarsi metafizinę priegią, kuria matuojami empirinės realybės reiškiniai. Kanonas kaip idealas nurodo judėjimo kryptį, tačiau pats lieka tik orientyras – tai lyg koks vertybinis horizontas, todėl idealus kanonas neegzistuoja, yra tik jo idėja.

Kaip teigia monografijos sudarytoja Viktorija Šeina, kanonas yra tai, ką vadiname masteliu arba skale; perkeltine prasme – taisyklė, idealas, modelis, norma. Taigi monografijoje randame ne kanoną kaip sąrašą, bet kanoną formuojančių veiksnių tyrimus. Tai intriguoja, nes žadamas ypatingas nuotykis – galimybė palyginti mūsų subjektyvius literatūros vertinimus su instituciškai suformuotais, taigi autoritetingais autorių ir kūrinių sąrašais.

Kai kalbame apie kanoną, tampa svarbios ne tik pačios knygos, bet ir asmenybės. Kanonas yra lyg portretų galerija – tai personifikuota, suasmeninta meno ir visuomenės gyvenimo raidos istorija. Mūsų santykis su tos galerijos asmenybėmis yra jautrus: kanoną kiekvienas vertiname iš savo asmeninės patirties, atsižvelgdami, kiek vienas ar kitas autorius yra veikęs mūsų sąmonę, daręs įtaką mūsų gyvenimui. Bendriausią literatūros kanoną teikia mokykla, tačiau priimame jį individualiai. Vienodo, unifikuoto požiūrio demokratinėje visuomenėje niekada nebus, kanono projektas visuomet egzistuos „dirbtuvių“ lygmenyje, jis bus nuolatos konstruojamas ir rekonstruojamas pagal epochos kultūrinės, politinės, intelektinės ir net technologines aplinkybes.

Lietuvių literatūros kanonui skirta monografija susideda iš gana didelės apimties šešių dalių, kurių autoriai yra Aistė Kučinskienė, Dalia Pauliukevičiūtė, Ramunė Bleizgienė, Nida Gaidauskienė, Manfredas Žvirgždas ir Viktorija Šeina (ji ir sudarytoja, ir *Ivado* autorė). Monografijos dalys atitinka individualius mokslinius autorių tyrinėjimus, jų interesų laukus.

Kanono kilmės temai labiausiai tinka pirmosios dvi dalys: „Derybos dėl lietuvių literatūros kanono XIX a. pabaigos–XX a. pradžios epistolikoje“ (Kučinskienė) ir „XX a. pradžios lietuvių savišvietos kanonas ir pirmosios rekomendacinės bibliografijos“ (Pauliukevičiūtė), nes kanonas formaliai yra bibliografija. Tai tiesiog prioritetinių knygų sąrašas, teikiamas švietimo sistemai, į kurį gali orientuotis Lietuvos ar užsienio skaitytojai ir vertėjai.

Kitos monografijos dalys skirtos svarbiausioms, jau beveik nekintančioms mūsų kanono figūroms apžvelgti, taigi daugiau tiriamas jų kanonizavimo kelias ir įvairios autoritetų „kovos už būvį“ aplinkybės. Tai Žemaitės kanonizavimo istorija (Bleizgienė), Kristijono Donelaičio kanonizavimo dinamika (Gaidauskienė), aptariami iškiliausių klasikų – Maioronio, Vydūno, Krėvės – portretai (Žvirgždas). Monografiją uždaro kiek specifinė (nes jau kurį laiką primiršta) tema – Ievos Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių“ sėkmės istorija ir literatūrinė premija kaip kanonizavimo institucija (Šeina).

Knyga fundamentali, nemažos apimties (635 p.), bet tai tik dalelė visos mūsų literatūros kanonizavimo problematikos. Į personalistinę kanonizavimo istoriją dar reikėtų įtraukti bent dešimt ar dvidešimt autorių, tačiau tai jau būtų kitokio formato mokslinis tyrimas. Ši monografija tiesiog atveria kelią kanonui suvokti, parodo gaires ir suteikia techninį instrumentarijų, pateikia svarbias teorines kanono tyrinėjimo koncepcijas (čia monografijoje svarbiausias Šeinos indėlis).

Taigi būtinoji kanono pradžia yra rašytojo ir skaitytojo santykio atradimas ir jo įtvirtinimas. Kanonui kaip vertingų autorių sąrašui rastis reikalingas, visų pirma, geranoriškas skaitytojas, ieškantis geros knygos ir linkęs savo atradimais dalintis, skleisti žinią draugams ir visuomenei. Todėl kanono gimimas yra žmogiškiausias, gyviausias jo radimosi etapas. Šį etapą – lietuvių literatūros raidos refleksiją laiškuose ir literatūros leidiniuose – tyrinėja Kučinskienė. Pirmiausia jai rūpi istorinė kanono principų formavimosi raida, bet svarbiausia ir įdomiausia pristatomo tyrimo tema – asmenų susirašinėjimai, aistros dėl kūrybos, verdančios epistolikoje. Autorė ištyrusi daug šaltinių, todėl ši monografijos dalis labai informatyvi, joje ryškiausias asmeniškias vienus ar kitus raštus iškeliančių asmenų emociingumas, susijęs su pasaulėžiūra, konfesinėmis nuostatomis ir pan. Iš XIX a. antrosios pusės laišku matyti, koks svarbus skaitytojui buvo spausdintas žodis, kokia galia buvo priskiriama knygai, kaip literatūra koreliavo su religija ir pan.

Šioje monografijos dalyje daugiausia autentiškos medžiagos, gausu vardų ir nuorodų. Autorė pasižymi stebėtinu darbštumu, kruopštumu, dėmesingumu bibliografinėms detalėms, taip pat gebėjimu visą šią gausią medžiagą apibendrinti, klasifikuoti, išryškinti tendencijas. Atrodo, kad į diskusiją apie lietuvių literatūros kūrinių vertę įsitraukę beveik visi XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje rašantys ir skaitantys asmenys, todėl šiame nuomonių chore sunkoka išskirti svarbiausius vardus, galima tik konstatuoti savotišką situacijos demokratiškumą: visi to meto skaitantieji ir rašantieji jautėsi galį drąsiai reikšti savo nuomonę dėl literatūros kūrinių svarbos ir kokybės, o diskusijose vyrauja savotiškos „epistolinės derybos“, kai bandoma suderinti kūrinių didaktinio naudingumo ir meninės vertės, modernumo kriterijus, kūrybos individualumą sutaikyti su visuomeniniais bendros kultūros tikslais ir pan. Būsimo kanono radimosi atramomis gali būti laikomi literatūriniai almanachai, teikę kūrybos pavyzdžių ir inspiravę diskusijas: „Gabija“ (1907), „Pirmasai baras“ (1915), literatūros žurnalas „Vaivorykštė“ (1913–1914), taip pat įvairūs patariamieji ir skaitinių lediniai, parengti Kleopo Jurgelionio, Liudo Giros, Petro Klimo ir kt. Garsiausi šiose epistolinėse diskusijose yra Jono Biliūno, Povilo Višinskio, Maironio, Juozo Tumo-Vaižganto, Vinco Mickevičiaus-Krėvės, Juozapo Albino Herbačiausko, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės ir kitų literatų vardai.

Tolesnį lietuvių literatūros kanono fermentacijos procesą monografijoje aptaria Pauliukevičiūtė. Šioje veikalo dalyje tiriami siekiai įtvirtinti literatūros sąrašus savišvietos ir mokymo tikslais. Taip mūsų literatūrinės raidos refleksijoje randasi daugiau objektyvių kanoną lemiančių veiksnių. Be kūrinių idėjinės reikšmės ir meninės vertės klausimų, iškyla kai kurie kiti kanono funkcionavimo aspektai: būtina apmąstyti adresatą, skaitančiosios visuomenės sąmoningumo lygmenį, socialinius ir politinius aspektus. Randasi ir metodinių nurodymų, kaip literatūrą, ypač pažintinio pobūdžio, reikėtų pateikti skaitytojui. Šiuo požiūriu, vertinant skaitymo naudą, svarbūs liaudiški ekonominiai principai: knyga kainuoja pinigus, o skaitymas atima laiko, todėl rimtas patarėjas šiais knygų reikalais tiesiog būtinas. Juk knyga galėjo būti ir pavojinga, ir pražūtinga, kaip tai savo raštuose 1906 m. perspėja katalikiškosios krypties knygų platintojas Kazimieras Šleivys: „Gerčiau be knygos ir gazetos papulti į dangų, nekaip su knyga ir gazieta į pragarą“ (p. 145). Taigi pradžioje kanono užuomazgos radosi savišvietos strategijos kryptyse, kurios buvo opo-

nuojančios, idėjiškai konkuruojančios. Tai katalikiškos krypties Šleivio knygų *Katalogai* ir socialdemokratinės, labiau mokslinės, pozityvistinės krypties lavinimosi programos atstovas Stasys Matulaitis su savo *Lavinimosi knygynėliu*. Abiejų krypčių atstovai ne tik skelbė knygų naudą, bet ir siekė patraukti skaitytojus į savo pusę, todėl radosi toks reiškinys, kaip skaitytojų *masinimo strategija*, siūloma per knygą teikiamas žinias dozuoti, kad pernelyg sudėtingi tekstai neglumintų ir neatstumtų.

Šalia šių dviejų oponuojančių linijų atsiranda ir universalesnio pobūdžio literatūros sąrašas, savišvietos instrumentas – *Skaitymo vadovėlis*, kuriuo siekta sutaikyti oponuojančias vertybines sistemas. Minėtas sąrašas, vis papildomas ir perleidžiamas, darėsi vis svarbesnis ir per švietimo sistemą įgijo institucinę galią.

Lietuvių literatūros modernėjimo aspektu itin išsamiai aptartos Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės idėjos. Matome, kaip šiuo laikotarpiu nuo savišvietos tikslų einama prie meniškumo kriterijų ir ieškoma bendrų vertybių, politinę poliarizaciją ima keisti solidarumas, vieningos tautinės kultūros kūrimas, meninių kriterijų paieškos. Kanonizacija darosi labiau argumentuota, nuo liaudiškojo adresato einama prie inteligentiško skaitytojo, galiausiai kokybės kriterijumi tampa ir kūrybos modernumas, kurį ima pripažinti net tokie tradicinės realistinės literatūros gynėjai kaip Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Taigi XIX a. diskusijos dėl autorių išryškina svarbesnius kūrėjus ir užpildo lietuvių literatūros „tuščią dirvą“, įkurdina joje atramines lietuviškojo kanono figūras. Svarbiausios mums bus Donelaitis ir Žemaitė.

Sunku įsivaizduoti lietuvių literatūros istorijos raidą be Žemaitės. Ji, kartu su Donelaičiu, yra mūsų agrarinės literatūros *fundamentum regnorum*, be kurio nieko tvaraus mūsų literatūroje tarsi nebūtų. Bleizgienės tyrime – „Žemaitės kanonizavimas: kritika, švietimas ir *Raštų* leidyba (1895–1918)“ – Žemaitės recepcijoje išryškinami iš esmės du jos kūrybos suponuoti aspektai: socialinis ir lyties. Rašytoja, visų pirma, suvokiama kaip valstietiškos kilmės autorė, nepaisant jos formalaus bajoriškumo, ir, antra, – kaip rašanti moteris. Abu aspektai iki šiol gali įžiebtį įvairaus pobūdžio diskusijų, kuriose atsiskleistų kai kurių vertybinių idėjinių nuostatų permanentiškas pobūdis.

Anot Bleizgienės, moteriškasis Žemaitės kūrybos aspektas įtraukia šeimos problematiką, išryškina moters statusą visuomenėje ir kt., bet svarbesnis valstietiško aspekto – konstatuojama, kad per Žemaitės kūrybą į moderniąją lietuvių kultūrą bandyta integruoti valstietišką auditoriją (p. 206). Žemaitės kūriniai (ypač biografija) buvo parankūs „besikuriančiai lietuviškai kritikai paversti šią moterį emblemine valstiečių rašytoja“ (p. 206). Svarstydamas Žemaitės kanonizavimo raidą, Bleizgienė pasitelkia solidžias teorines atramas, cituoja užsienio autorių tyrimus, bet esminis lieka socialinis rašytojos kūrybos matmuo, nes šios klasikės kanonizavimas sietinas ir su naujos valstietiškos skaitytojų grupės atsiradimu. Matyt, tai buvo svarbus veiksnys, lėmęs geranorišką inteligentijos požiūrį į „liaudies rašytoją“. Manytume, kad Bleizgienė tinkamai supranta ir akcentuoja Žemaitės teksto meniškumo (jos realizmo) problemą, siedama ją su vaizduojamuoju objektu – žemdirbio pasauliu, valstietiško gyvenimo realijomis. Žinoma, svarbiausia tyrimo dalis – Žemaitės palikimo funkcionavimas lietuviškoje švietimo sistemoje įvairiomis istorinėmis ir politinėmis situacijomis. Intriguojanti ir Žemaitės *Raštų* leidybos istorija.

Ši monografijos dalis, pateikianti daug naujos empirinės medžiagos, – reikšmingas įnašas į Žemaitės kūrybos studijas. Svarbi mintis, kad Žemaitė labai tiko jaunajai lietuvių inteligentijai kaip priemonė kaimiškajai skaitytojų auditorijai paveikti, ne tik įpratintai ją skaityti, bet ir nukreipti į sekuliariąją literatūrą, taip išlaisvinant kaimo žmogų iš religinio parapinio mąstymo inercijos. Valstiečiai suvokti kaip nepatyrę, lengvai suvedžiojami, manipuluojami. Taip siekta reguliuoti skaitymo procesą, „nes nepasitikėta jo savaimingumu“ (p. 300). Ir nors pirmieji literatūros kritikai Žemaitės raštus, be abejonų, laikė tinkamus tik valstiečiams, po rimtų kritikos veikalų (Petro Gerulio apžvalga) Žemaitė jau įsitvirtino ir kaip realistinės prozos etalonas (p. 301).

Kita įdomi mintis: „Iš šios rašytojos kūrinių visa naujoji valstiečių karta mokėsi skaityti ir būtent jos dėka tapo visaverčiais rašto kultūros dalyviais“ (p. 302). Taigi įrodyta, kad Lietuvos kaimo žmonės gali būti pripažinti „literatūros herojais“ ir kad per Žemaitę buvo „sutvirtinta naujųjų skaitytojų savivertė“ (p. 302). Galutinai kanoniškąją Žemaitės reikšmę įvirtino jos *Raštų* leidyba.

Gaidauskienė savo studijoje aprėpia gana sudėtingą, tiesiog epochos temą („Kristijono Donelaičio kanonizavimo dinamika XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“). Skaitant šią dalį, išryškėja, kad aptariamuoju laikotarpiu Donelaičio vertinimo klausimas, siekiant įrašyti jį į Lietuvos literatūros kanoną, buvo problemiškas ne tik dėl konfesinių ar idėjinų liuteronų ir katalikų skirtumų, bet ir dėl politinės situacijos. Įtampa tarp Vokietijos ir Rusijos imperialistinės politikos veiksmų neleido tinkamai įrašyti Donelaičio nė į vieną kultūrinę paradigmą. Nuo Donelaičio atsiribojo net lietuvininkai liuteronai, laikę save lojaliais Otto von Bismarcko Vokietijos piliečiais. Daroma išvada, kad konfesiniu pagrindu lietuvininkai vis labiau tapatinosi su vokiškąja kultūra ir palaikyti Donelaitį ir jo aiškią etninę poziciją buvo kiek rizikinga. Konstatuojama, kad „protestantizmas buvo vienas iš veiksnių, lėmusių lietuvininkų tapatybinės skirties nykimą, jų akulturaciją, vyraujant vokiškajam identitetui“ (p. 392). Donelaičio pripažinimas, visų pirma, priklausė nuo to meto jo kūrybos tyrinėjimų, o tyrėjų statusas ir jų svarba, savo ruožtu, buvo vertinamas ir politiniu, ir administraciniu principu.

Gaidauskienė tyrinėja Donelaičiui skirtus tekstus. Pirmiausia, aptiriamos Prano Dovydaičio, Mykolo Biržiškos, Juozo Gabrio-Paršaičio publikacijos, apžvelgiami pirmieji jubiliejiniai Donelaičio minėjimai, su metinėmis susijusios veiklos Didžiojoje Lietuvoje ir Tilžėje. Konstatuojama, kad mūsų didžiojo autoriaus vardas mažai ką siejo: Lietuvių mokslo draugija veikė sau, o Tilžės Lietuvių literatūros draugija – sau. Vis dėlto minėtų literatū diskusijose Donelaičio figūra tapo simbolinė ir kai kurie jo kūrybos tyrėjai rengė universalaus jo pripažinimo pagrindus. Ignas Šeinius-Jurkūnas, o ypač Biržiška, Donelaitį ir jo lietuviybės idėją matė modernaus pasaulio perspektyvoje ir tarsi pranašavo jo kūrybos pripažinimą ateityje. Valstiečių kilmės talentingas autorius esąs precedentas sociokultūrinėje sferoje, tai svarbus lietuvių tautos ir pasaulio literatūros įvykis. Biržiškos leidiniai mokykloms tarpukario generacijos sąmonėje įtvirtina Donelaičio kaip klasiko reikšmę (p. 394).

Žvirgždas monografijos dalyje „Klasiko portretas: Maironis, Vydūnas ir Krėvė XX a. 3-iojo dešimtmečio kritikoje“ nusiato į bene iškiliausias lietuviškojo literatūros kanono figūras. Maironis, Vydūnas ir Krėvė – didieji vadinamojo tautinio romantizmo ar etninio

idealizmo autoriai, kurių veikalai neabejotinai formavo to meto lietuvių pasaulėjautą ir mobilizavo visuomenę politiškai veikti. Žvirgždas tiria ne tiek kanoniškuosius pasirinktų autorių aspektus, kiek psichologinius portretus, tarpusavio sąveikas ir ypač pastangas polemizuojant su visuomene ir kritikais išlaikyti savo statusą lietuvių literatūros klasikų galerijoje.

Žvirgždas geba plačiai aprėpti visų trijų autorių veiklos ir legitimacijos sferas. Susipažinus su minėtų klasikų vertinimo istorija, galima suvokti, kad jų kanonizavimas – ne literatūros srities reiškinys, kad kanoną formuoja institucijos, galios laukai, o ne pats literatūros procesas. Taigi kartais dėl savo reikšmės klasikams tenka gerokai pakovoti, įrodyti savo statusą visuomenei ir institucijoms. Kaip rašytojai jie mums yra tiesiog menininkai, bet kaip klasikai jie jau ideologai ir politikai. Kanonizavimas vienaip ar kitaip keičia kūrėjo statusą. Sakytume, kai kurie kanonizuoti autoriai susvetimėja su pačia literatūra, nes patys didieji yra didžiai gerbiami, bet neskaitomi – tokia mintis iškyla keliose studijos vietose.

Gražiausias tokių pastangų, kovos dėl garbės pavyzdys – Vydūnas, unikalus tuo, kad pats save kanonizavo, teigdamas nelygstamą savo kūrinių svarbą visuomenei (tai idėjų kova, o ne modernistinis saviraiškos menas!), rūpindamasis net savo portretinių atvaizdų tinkamu pateikimu, demonstruodamas save kaip monumentalų dvasinės išminties įsikūnijimą (p. 450). Žvirgždas subtiliai išryškina kiek komiškas šio kūrėjo ir filosofo įsitvirtinimo situacijas: Vydūno kūryba visuomet buvo vertinama kompromisiškai, atsargiai ar net skeptiškai, tačiau jis pats sau buvo toks reikšmingas, kad net kritikai jo privengė, rašė apie jį atsargiai, rezervuotai (Putinas, Vaižgantas) (p. 445).

Žvirgždas aprašo tam tikrą hierarchiją ir vertybių fermentavimosi laikotarpį, kai autoritetai dar buvo neaiškūs, o kanonas – tarsi banguojantis (p. 449), jo figūros buvo stumdomos šen ir ten. Tvirčiausiai savo vietą iš šio triumvirato kanone buvo rezervavęsis Maironis, jis jautėsi ramiausiai.

Žvirgždo aprašytas XX a. pradžios literatūrinio ir akademinio gyvenimo laukas labai dinamiškas. Studijoje kūrėjai tarsi atgyja ir mums parodomi ne įprastu kanoniškuoju klasikų pavidalu, bet žmogiškai, psichologiškai, su visomis žmogui būdingomis ambicijomis. Vis dėlto visus juos kovoje už vietą kanono olimpe vienija svarbiausias argumentas, kūrybos vertės matas – tautiškumas, etnis idealizmas, vis naujai matuotas ir vertintas pasaulinės literatūros kontekste.

Labai detalus ir platus tyrimas Žvirgždui leidžia konstatuoti, kad „Krėvė laikytas ryškiausia aktualiojo kanono figūra, Maironis – praėjusios epochos svarbiausiu poetu [...], o Vydūnui teko tautinio filosofo vaidmuo“ (p. 488). Taikli dabar mums nežinomo vertintojo N. Šimkaus 1928 m. išsakytą mintis: „Yra autorių, kurių neskaito, bet kuriuos garbina, ir yra autorių, kurių negarbina, bet skaito“ (p. 488). Anot Žvirgždo, „Vydūnas aiškiai priskirtas pirmajai grupei“ (p. 488) ir tai nestebina, nes jo teosofijos dvasia visuomenei buvo ir tebėra svetima, bet išminčius to meto Lietuvai, stokojančiai filosofų, buvo reikalingas. Vydūnas – tai mūsų „kiemo filosofas“, kuris kiek įkyrus, tačiau jo lengvai neatsikratysi, nepamirši.

Įtraukianti monografijos dalis yra Šeinos tyrimas, skirtas debiutinio Ievos Simonaitytės romano premijavimo prielaidoms ir peripetijoms („Premija kaip kanonizavimo institucija: *Aukštųjų Šimonių likimo* sėkmės istorija“) aptarti. Ko tik čia nėra – ir aistros, ir intrigos, ir asmenybės problemos. Triskart tekste pakartota Vytauto Kubiliaus mintis, kad šis romanas

sukūrė Simonaitytę kaip rašytoją, šiaip tikėtų bet kokio autoriaus kūrybinės savivokos istorijoms, todėl mintį galima kiek patikslinti: Simonaitytės sėkmę visų pirma lėmė politinės, socialinės ir kultūrinės aplinkybės, kitaip tariant, neliteratūriniai galios veiksniai, padovanoję jai simbolinį kapitalą ir užtikrinę klasikės vardą, literatūrinį kanonizavimą. Su savo *Šimoniais* ji atsidūrė laiku ir vietoje, tai buvo jos sėkmė.

Skaitant šią dalį, tampa aišku, kad Simonaitytė kaip rašytoja buvo sukurta iš reikalo, radosi iš stokos, ji buvo tiesiog stumiama į kanoną, garsinama suinteresuotų asmenų (pirmas daugiausia naudos iš šio sumanymo siekė Liudas Gira). Rašytojos sėkmė – politinių ideologinių aplinkybių vaisius, nes, kaip konstatuojama, premijavimo metu literatūros kaip estetinio fenomeno autonomija buvo susilpnėjusi, net tokie estetizmo riteriai kaip Putinas reikalavo iš literatūros pilietinio ir politinio sąmoningumo, tarnavimo tautos idėjai. Mažoji Lietuva ir Klaipėdos kraštas yra istorinė integrali didžiosios Lietuvos dalis – tokia esminė Simonaitytės debiutinio romano formulė, buvusi svarbi to meto politikams, todėl kūrinys įtemptame politiniame kontekste, ideologinėje kovoje Lietuvos švietimo ministerijai ir Knygų leidybos komisijai buvo tiesiog *likimo* dovana. Taigi valstybinę premiją lėmė ne meninė vertė, bet metaliteratūriniai veiksniai, o jie yra sąlygiški ir kintantys. Valstybinės premijos vertinimo kriterijai buvę tokie: „Perteiktas tautinis charakteris, regioniškas, originalus stilius ir idėjinė bei meninė kokybė“ (p. 613). Vis dėlto jie „varijuoja priklausomai nuo istorinio laiko ir kultūros“ ir tyrime aiškiai įrodyta, kad „komisija savo sprendimą priėmė reaguodama į geopolitinių aktualijų nulemtus iššūkius“ (p. 613).

Simonaitytės premijos ir jos kanonizavimo tyrimas – tai pasakos siužeto verta istorija apie politinių galių suvedžiotą ir apgautą rašytoją, kai ji tiesiog buvo priversta įtikėti savo talentu ir kažkokia ypatinga gentinės atminties gelbėjimo misija. Ir iš politinio dangaus nukritusi premija, ir rašytojos kintanti savivertė, jos išrinktinumo bei pašaukimo jausena – visa tai dvelkia tam tikru fatalizmu, lemties vaidmeniu, visu tuo, kas būdinga Simonaitytės stiliui, t. y. vokiškojo romantizmo dvasiai.

Remdamasi literatūros sociologais, Šeina konstatuoja, kad literatūrinė premija yra kultūrinio ir ekonominio, politinio kapitalo susiliejimas, ir atskleidžia, jog Simonaitytės premijavimą ir kanonizavimą lėmė toli gražu ne meniniai kriterijai. Vis dėlto Šeinos išvados nepaneigia Simonaitytės kūrybos reikšmės. Be šios autorės mūsų literatūros istorija ir kanonas būtų tuštoki.

Apskritai, svarbiausia monografijos mintimi laikyčiau Bleizgienės teiginį, jog kanonas yra ideologija ir jį formuoja institucijos, o ne literatūra (p. 208). Beje, ši nuostata viena ar kita forma kartoja visų monografijos autorių tekstuose. Gal tai paaiškina faktą, kad literatūros kanonu, kaip tam tikra kultūros politikos forma, pas mus susidomėta taip vėlai. Juk kanono problematika kreipia mus, literatūrologus, į neliteratūrinio diskurso laukus, kur esame priversti pamiršti meno autonomijos lozungus ir gilintis į socialinių ir politinių mokslų metodologijas. Taigi atveriamais naujais horizontais ši monografija originali ir naujoviška.

Monografija rodo solidų jos autorių akademinį įdirbį. Tai ne vienų metų išsamių tyrinėjimų vaisius, todėl malonu konstatuoti, kad visos dalys gerai suderintos, jaučiama pažangi, šiuolaikiška akademinė mokykla. Veikalas atveria įdomias tolesnių literatūros ir galios laukų, meninio ir socialinio kapitalo sąveikos tyrinėjimo perspektyvas.